

Μνήμων

Τόμ. 14 (1992)

Χαράλαμπος Πληζιώτης, Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά Ασία - Θράκη, εισαγωγή-επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού. Πίνδαρος-Δημήτριος Ανδρουλής, Το ημερολόγιον ενός στρατιώτου, ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.511](https://doi.org/10.12681/mnimon.511)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ Μ. (1992). Χαράλαμπος Πληζιώτης, Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά Ασία - Θράκη, εισαγωγή-επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού. Πίνδαρος-Δημήτριος Ανδρουλής, Το ημερολόγιον ενός στρατιώτου, ο ελληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913. *Μνήμων*, 14, 327-330. <https://doi.org/10.12681/mnimon.511>

Κανείς δεν μπορεί να υποτιμήσει την αισθητική και παιδαγωγική σημασία της εργασίας του Πολέμη, που επιχειρεί (και εν πολλοίς το κατορθώνει) να εκλαϊκεύσει με μεράκι τα πορίσματα της ιστορικής πράξης. Βεβαίως, τέτοια προσπάθεια έχει φυσιολογικά και αναπόφευκτα μειονεκτήματα: θεωρητική μονομέρεια, αφηγηματικό ύφος στη θέση της ανάλυσης, απουσία διάκρισης μεταξύ πρωτογενούς και δευτερογενούς υλικού, αναπαραγωγή ασαφειών και σφαλμάτων της ίδιας της ιστορικής έρευνας. Το βιβλίο δεν είναι άμοιρο παρόμοιων αβλεψιών, οι οποίες όμως αποτελούν επιμέρους λάθη που συγχωρούνται από την εκλαϊκευτική στόχευσή του. Συνολικά, ο Πολέμης μας προσφέρει μια καλαίσθητη σύνθεση που αξίζει να προσεχθεί.

Κ. Α. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Χαράλαμπος Πληξιώτης, 'Αναμνήσεις του μετώπου 1920-1921, Μικρά 'Ασία - Θράκη, εισαγωγή - επιμέλεια Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού, 'Αθήνα, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 1991, 305 σ.+ 30 εικόνες + χάρτης.

Πίνδαρος - Δημήτριος 'Ανδρουλής, Τό ήμερολόγιον ενός στρατιώτου, ο έλληνοβουλγαρικός πόλεμος του 1913, 'Αθήνα 1971, 103 σ.+ χάρτης.

Τό ήμερολόγιο, καταγραφή γεγονότων εξαιρετικών ή μή, ξεχωρίζει από την άλληλογραφία, τό απομνημόνευμα ή την αυτοβιογραφία όχι μόνο γιατί συντάσσεται τή στιγμή όπου τά πράγματα συμβαίνουν, αλλά κυρίως γιατί πρώτο μέλημα του συγγραφέα του δέν είναι ή δημοσιοποίησή του. Δέν αναφερόμαστε φυσικά στά ήμερολόγια πολιτικών ή πνευματικών προσωποποιήτων, αλλά σέ ήμερολόγια πού κρατούν άτομα δίχως πρωταγωνιστικό ρόλο. Τέτοια ήμερολόγια συναντώνται στήν Εύρώπη από τόν Μεσαίωνα ήδη καί ή αξία τους έχει επισημανθεί¹.

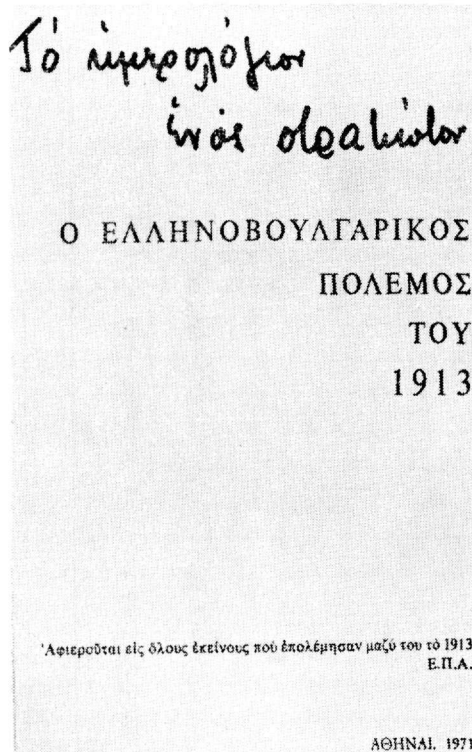
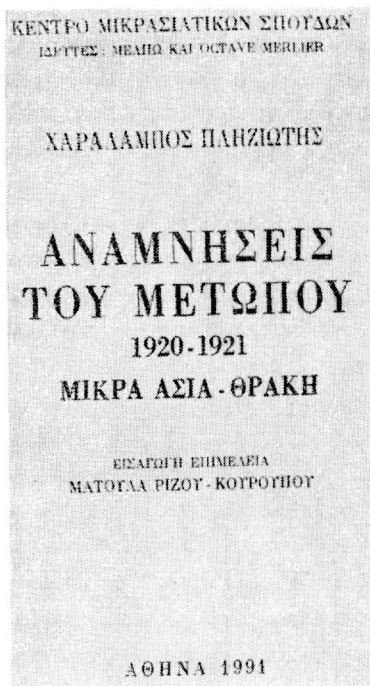
'Αφετηρία γιά τή σύνταξή του είναι πολλές φορές γεγονότα πού συνεπάγονται τόν αποχωρισμό του συντάκτη από τό περιβάλλον του, ή αίσθηση ότι οι έμπειρίες του ξεπερνούν τό συνηθισμένο, ή ανάγκη γιά κάποιο στήριγμα τή στιγμή πού ή πραγματικότητα ανατρέπει. Σ' όλες τις εποχές, πάντως, ελάχιστοι είναι αυτοί πού θά αποφασίσουν νά κρατήσουν ήμερολόγιο². Έτσι ήμαρτυρία τους είναι διπλά πολύτιμη.

Κατεξοχήν εξαιρετικό γεγονός είναι ο πόλεμος καί, τι αυτός συνεπάγεται. Έτσι στή νεότερη 'Ελλάδα πολλά είναι τά πολεμικά απομνημονεύματα πού βασίστηκαν σέ ήμερολογιακές σημειώσεις ή, μολοντί δέν είναι σύγχρονα τών γεγονότων, κρατούν ήμερολογιακή μορφή³. Τά ανεπεξέργαστα πολεμικά ήμερολόγια διασώζουν ώστόσο συναισθήματα καί λεπτομέρειες πού θά χάνονταν άν δέν είχαν άμέσως καταγραφεί. Σκοπός τους δέν είναι, όπως στά απομνημονεύματα, νά δικαιολογηθούν ή νά ύποστηριχθούν έκ τών ύστέρων πράξεις. Είναι μιá προσπάθεια του συντάκτη τους νά κρατηθεί από κάπου, νά καταλάβει

1. Με πιό γνωστό τό *Journal d'un Bourgeois de Paris 1405-1449*, βλ. αναλυτικά R. Houlbrooke, *English Family Life 1576-1716, An Anthology from Diaries*, Λονδίνο, 1988, 1-4, όπου καί αναφορές σέ ήμερολόγια του 14ου αιώνα στή Φλωρεντία καί άλλου.

2. Βλ. ό.π., 7.

3. Βλ. χαρακτηριστικά γιά τόν Μακρυγιάννη καί άλλους άγωνιστές, Γ. Π. Κορνοούτος, *Τό απομνημόνευμα*, 'Αθήνα, τ. Α', 1953, 20-21· Σ. 'Ασδραχάς, εισαγωγή στά *Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη*, 'Αθήνα 1957, κβ'. Γιά τήν κατοχή, Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, *Ο χειμώνας του 1941-42, Χρονικό τής Κατοχής*, 'Αθήνα 1980, πού αποτελείται από έπεξεργασμένες ήμερολογιακές καταγραφές.

τί ἀκριβῶς συμβαίνει, νὰ ἀντισταθεῖ, σὲ τελευταία ἀνάλυση, στὴν ὁρμὴ τοῦ πολέμου πού τὸν παρασέρνει. Τὰ ἡμερολόγια εἶναι, παρόλη τὴν ἀμεσότητά τους, πολὺ πιὸ ψυχραίμα ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα.

Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Χαράλαμπου Πληζιώτη, πού ἐκδόθηκε ὑποδειγματικὰ ἀπὸ τὴν Ματούλα Ρίζου-Κουρουπού, εἶναι ἐξαιρετικὸ δεῖγμα πολεμικοῦ ἡμερολογίου. Σκέφτηκα νὰ παρουσιάσω παράλληλα τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Πίνδαρου-Δημητρίου Ἀνδρουλῆ γιατί, ἂν καὶ ἔχει ἐκδοθεῖ ἐδῶ καὶ εἰκοσιένα χρόνια, συμπληρώνει τὴν εἰκόνα τῆς τυπολογίας αὐτῶν τῶν ἡμερολογίων καὶ εἶναι ἐλάχιστα γνωστὸ. Ἔχουν, βέβαια, ἤδη δημοσιευθεῖ κάποια ἡμερολόγια πολέμων, σύντομα ἢ περισσότερο ἐκτεταμένα⁴ καὶ συνεχῶς δημοσιεύονται, καθὼς σιγὰ σιγὰ γίνεται συνείδηση ὅτι ἡ ἀξία τους ξεπερνᾷ τὴν οἰκογενειακὴ ἱστορία καὶ συμβάλλουν στὴ γνώση τοῦ τρόπου πού οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι βιώνουν τὰ γεγονότα.

Οἱ Ἀναμνήσεις τοῦ Μετώπου τοῦ Πληζιώτη ξεχωρίζουν ἀπὸ τὴν ἀμεσότητα τοῦ λόγου, τὴν πυκνότητα τῶν ἐγγραφῶν καὶ τὴ μεγάλη διάρκεια πού καλύπτουν (ἀπὸ τὸν Μάιο 1920 κυρίως, μέχρι τὶς 9 Ὀκτωβρίου τοῦ 1921). Εἶναι κείμενο πού δίνει τὴν εἰκόνα τῆς στιγμῆς χωρὶς νὰ γίνεταί ἀναγκαῖος ὁ ἐξαντλητικὸς ὑπομνηματισμὸς του. Αὐτὸ ἄλλωστε ἔχει ἀποφευχθεῖ μὲ ἐπιμέλεια κατὰ τὴν ἐκδοση, καθὼς θὰ τὸ βάραινε χωρὶς λόγο.

4. Βλ. π.χ. πρόσφατα Λεωνίδας Φ. Καλλιβρετάκης, «Ἡμερολόγιον ἐκστρατείας 1912-1913: Ὀδοιπορικὲς καὶ πολεμικὲς σημειώσεις Ἡπείρου-Μακεδονίας-Θράκης τοῦ ἐθελοντῆ Κωνστῆ Ι. Καπιδάκη», *Ἱστορι* 2 (1990) 51-82. Χρήσιμη θὰ ᾔταν μιὰ πλήρης καταγραφὴ τους.

Ο Πληζιώτης ήταν μικρασιατής από τη Σμύρνη και είχε τελειώσει την τετάρτη δημοτικού· τὸ τελευταῖο αὐτὸ κάνει τὸ ἡμερολόγιό του ἀκόμη πιὸ σημαντικό. Πόσοι τέτοιοι «λαῖκοι» ἄνθρωποι κρατοῦν ἡμερολόγια; Γράφει ζωντανὰ χρησιμοποιώντας ἐκφράσεις τοῦ προφορικοῦ λόγου, συχνὰ γράφει σχεδὸν ἐπιγραμματικὰ καὶ ἀποστασιοποιημένα. Ἀποφεύγει, ὅπως σημειώνεται στὴν εἰσαγωγή, τὶς ἐκτιμήσεις καὶ τοὺς συναισθηματισμούς. Τὰ στοιχεῖα τῆς καθημερινῆς στρατιωτικῆς ζωῆς, κοινὰ ὡς ἓνα βαθμὸ σὲ κάθε πολεμικὸ ἡμερολόγιο, δίνονται ἐδῶ ἀνάγλυφα: ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ φαγητὸ καὶ τὸν καιρὸ, οἱ πορεῖες, ἡ ἀτέλειωτη ἀναμονὴ γιὰ δράση, ἡ συντροφικότητα. Δὲν εἶναι οἱ μάχες ποὺ δίνουν τὸν τόνο ἀλλὰ μᾶλλον «μιά ὑπνωτικὴ μονοτονία»⁵. Σημαντικὸ ρόλο στὴν διασκέδαση τῆς τελευταίας παίζουν τὰ παραμῦθια καθὼς καὶ τὰ τραγούδια. Στὸ τέλος τοῦ ἡμερολογίου του ἔχει ἐξάλου καταγράψει τριάντα ὁκτὼ ἔντεχνα τραγούδια⁶. Ὁ Πληζιώτης ἔχει τὴν ψυχραιμία νὰ εἰρωνεύεται τὴν ἐπίσημη ἀντίληψη τῶν ἐπικεφαλῆς γιὰ τὸ νόημα τοῦ πολέμου. Τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν-ἐλευθερωτῶν δὲν εἶναι ἐδῶ αὐτὸ τῶν γνωστῶν κειμένων. Βάζει τὴν λέξη ἀπελευθερώσαμε σὲ εἰσαγωγικὰ ἢ στολίζει ἀντίστοιχες σημειώσεις μὲ πλῆθος θαυμαστικῶν⁷. Ἡ πολιτικὴ θέση του εἶναι ἀδιάφορη. Στὶς ἐκλογές τοῦ Νοεμβρίου 1920 σημειώνει «δὲν ἐψήφισα τίποτε». Τὰ συναισθήματά του γιὰ τοὺς Τούρκους δὲν καταγράφονται, ὅ,τι τοὺς ἀφορᾷ ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς γεγονός. Τὸ ἡμερολόγιο σταματᾷ πρὶν ἢ θητεία του στὸ μέτωπο τελειώσει· ὅπως γράφει ἡ ἐπιμελήτρια «θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι ὁ Χαράλαμπος ἔχασε πιά τὸ ἐνδιαφέρον του, κουράστηκε ἢ βαρέθηκε... Εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ μόνη αἰτία;».

Στὴν ἔκδοση προτάσσεται συγκριτικὸς πίνακας τῶν σημαντικότερων γεγονότων ὅπως περιγράφονται στὸ ἡμερολόγιο καθὼς καὶ στὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Α. Μαζαράκη - Αἰνάνος. Ἔτσι δίνεται τὸ περιγράμμα τῆς περιόδου χωρὶς νὰ διασπᾶται τὸ κείμενο μὲ ἐπεξηγηματικὲς ὑποσημειώσεις. Στὸ κείμενο σημειώνονται οἱ φάκελοι τοῦ Ἀρχείου προφορικῆς παράδοσης τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν μὲ ἀντίστοιχο περιεχόμενο. Καθὼς καταγράφουν τὶς διηγήσεις, μεταγενέστερες ἔστω, ἀπλῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Πληζιώτης, μᾶς δίνεται πλήρης εἰκόνα τοῦ ὑπάρχοντος ὕλικου. Ὁ χάρτης τῆς πορείας τοῦ συγγραφέα καθὼς καὶ οἱ τριάντα φωτογραφίες καὶ κάρτ-ποστᾶλ ἐποχῆς συμπληρώνουν τὸ κλίμα τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας.

Τὸ ἡμερολόγιο τοῦ Ἀνδρουλῆ ἀναφέρεται σὲ μιὰ σύντομη στιγμή τοῦ ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου τοῦ 1913. Σὲ μεταγενέστερο σημείωμά του διαβάζουμε ὅτι κατατάσσεται στὶς 20 Ἀπριλίου 1913, πηγαίνει στὴν Θεσσαλονικὴ ὅπου ἀκολουθεῖ τὸ στρατὸ στὴν πορεία του μέχρι μέσα στὴν Βουλγαρία καὶ φεύγει μὲ ἀναρρωτικὴ ἄδεια ἀπὸ τὶς 14 Ἰουλίου 1913. Δὲν θὰ ξαναγυρίσει στὸ στράτευμα καθὼς ἀρρωσταίνει ἀπὸ πυμαΐωση. Ὁ Ἀνδρουλῆς δὲν εἶναι ἀκριβῶς ὁ ἀπλὸς καὶ καθημερινὸς ἄνθρωπος ὅπως εἶναι ὁ Πληζιώτης· μετὰ τὸν πόλεμο θὰ σταδιοδρομήσει στὸ διπλωματικὸ σῶμα καὶ θὰ πεθάνει «ὡς πρεσβευτῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ Μεγαλόσταυρος τοῦ Φοίνικος», ὅπως σημειώνεται σὲ σύντομο σημείωμα στὸ ἐπίμετρο τῆς ἔκδοσης. Ὡστόσο τὴν στιγμή τοῦ μετώπου δὲν κατέχει κάποιο ἀξίωμα. Καταγράφει καὶ αὐτὸς τὴν καθημερινὴν ζωὴ μὲ τὶς ἀτέλειωτες πορεῖες, τὴν ἀναμονὴ καὶ τὴν ἀνία, τὴν προσπάθεια μὲ κάθε τρόπο νὰ διασκεδάσουν οἱ στρατιῶτες, τὴν ἀγωνία γιὰ τὸ φαγητὸ καὶ τὸν καιρὸ. Οἱ ἐγγράφες εἶναι καθημερινές, οἱ μάχες δὲν εἶναι ἀκριβῶς τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο τῆς διήγησης, μᾶλλον ἡ ἀναμονὴ καὶ ἡ προετοιμασία γι' αὐτές. Τὰ γεγο-

5. Βλ. Εἰσαγωγή στὶς *Ἀναμνήσεις τοῦ Μετώπου*, 13.

6. Ἐνα τραγούδι καὶ ἓνα ἐμβατήριο περιέχονται καὶ στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Κωνστῆ Ι. Καπιδάκη, βλ. *Καλλιβερετάκης*, ὅ.π.

7. Βλ. Εἰσαγωγή ὅ.π., 17-18.

νότα δίνονται χωρίς συναισθηματισμούς ή άλλες εκτιμήσεις. Δεν θα γινόταν κι αλλιώς καθώς συνεχώς εξελίσσονταν και δεν υπήρχε ο αναγκαίος χρόνος. Τò κείμενο δεν συγκρίνεται με τò ήμερολόγιο του Πληζιώτη ως προς τόν πλούτο τών εκφραστικών μέσων, τήν έκταση και τήν ζωντάνια. Μᾶς μεταδίδει πάντως τò κλίμα πού επικρατεῖ στίς μονάδες, τίς ατομικές προσπάθειες επιβίωσης, ἐνῶ ὁ πόλεμος ἐξελίσσεται καί παρασέρνει τὰ πάντα.

Τò ήμερολόγιο ἐκδίδεται ἀπό συγγενικό πρόσωπο, τήν Ἑλένη Ἀνδρουλῆ, μέ φωτογραφική ἀνατύπωση τῆς κάθε χειρόγραφης σελίδας καί τῇ μεταγραφή τῆς ἡ αἰσθησι τῆς ἀμεσότητας ἐντείνεται ἔτσι γιά τόν ἀναγνώστη. Συνοδεύεται ἀπό χάρτη τῆς πορείας τοῦ συντάκτη.

ΜΑΡΙΑ ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Alice Teichova and P. L. Cottrell (eds), *International Business and Central Europe 1918-1939*, Leicester University Press, N.Y. 1983.

Πρόκειται για συλλογικό ἔργο που αναφέρεται στην εμφάνιση και λειτουργία «πολυεθνικών» επιχειρήσεων στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη στην περίοδο του Μεσοπολέμου.

Πιο συγκεκριμένα, οι δεκαέξι μελέτες που περιλαμβάνονται στον τόμο επιχειρούν

Inter- national Business & Central Europe 1918- 1939

**Edited by Alice Teichova
and P.L.Cottrell**

να αναλύσουν τις σχέσεις μεταξύ βιομηχανικών επιχειρήσεων και τραπεζών που ἔδρευαν στη Δυτική Ευρώπη και που είχαν ιδρύσει θυγατρικές επιχειρήσεις στην Κεντρική, Ανατολική και Νοτιοανατολική Ευρώπη στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Η συγκέντρωση αυτών των άρθρων με ενιαία προβληματική αποτελεί την πρώτη σοβαρή προσπάθεια ανάλυσης των επιχειρηματικών συμφερόντων του ξένου κεφαλαίου σε μια περίοδο οικονομικών ανακατατάξεων και σε μία περιοχή της οποίας η εθνική φυσιογνωμία άλλαξε ριζικά μετά τη διάλυση της Αυστροουγγαρίας το 1918 και τη δημιουργία νέων κρατών, στα πλαίσια της Συνθήκης των Βερσαλλιών και του Τριανόν.

Οι μελέτες τονίζουν την οικονομική πλευρά της επιρροής των «Μεγάλων Δυνάμεων» στις νέες χώρες με σκοπό να κατανοηθούν οι μηχανισμοί διεξόδου με τη μορφή ἀμεσων επενδύσεων στη βιομηχανία και στις τράπεζες από βρετανικά, γαλλικά, γερμανικά καιάλλα ξένα κεφάλαια.

Ο τόμος διαιρείται σε πέντε μέρη, ένα πρώτο γενικό εισαγωγικό και τέσσερα

άλλα που αφιερώνονται σε διάφορες χώρες-εξαγωγείς κεφαλαίων. Το πρώτο μέρος πραγματεύεται τα χαρακτηριστικά των μεγάλων επιχειρήσεων στις χώρες που επιδιώκουν την επέκταση των δραστηριοτήτων τους σε νέους γεωγραφικούς χώρους. Επιχειρείται μία σύγ-